

K STAWIZNAM DOMOWINY

dr. Annett Brėzanec, Serbski institut

přeložk: Wórša Šoćina

1912 bu založeny třěšny zwjazk Serbow, wot 1934 Zwjazk Łužiskich Serbow, kotryž zastupuje zajimy serbskeho luda. Skutkowanje Domowiny wowliwuje politiske stawizny a zjawne zaznaće Serbow wot Prěnjeje swětoweje wójny sem. Sydło Domowiny je Budyšin, jeje symbol su z 50-tych lět tři lipowe łopješka, kotrež rostu ze zdónka z wosom korjenjemi.

Hižo w rewoluciskim léće 1848/49 so namjetowaše we wulkej ličbje nastawace serbske towarstwa organizatorisce zjednočić. Krótki čas wobstejachu tehdy Zjednoćene serbske towarstwa, doniž njebuchu w Sakskej w awgusće 1849 demokratiske wótčinske towarstwa zakazane. Wot 1871 nastawachu zaso zwjetša lokalnje skutkowace serbske towarstwa: burske towarstwa z hospodarskim wusměrjenjom, chóry a džiwadłowe skupiny, šulerske a studentske towarstwa abo konfesionalne městne towarstwa. 1883 a 1898 zwrěšćištej pospytaj, třěšny zwjazk wutworić.

Tuto zwoprawdźić poradzi so 1912 skupinje wokoło Arnošta Barta, Handrija Króny, Jurja Słodeńka, Bogumiła Šwjela, Jana Dwórnika, Jurja Deleńka, Awgusta Lapšticha, Franca Krala a Michała Nawki. Dnja 13.10.1912 so “Domowina – Zwjazk serbskich towarstwow” we Wojerecach přez zastupjerjow 31 serbskich jednotliwych towarstwow – mjez nimi jenož jedne z Delnjeje Łužicy (Mašica Serbska) – založi. Wona staji sej zaměr, přislušace towarstwa spěchować, “wosebje w jich prócowanju wo duchowne a hospodarske zbožo serbskeho luda”. Založenje zakónči so ze schwalenjom statutow a wólbu předsydstwa dnja 9.2.1913. Z tym běchu wšitke towarstwa namołwjene zwjazkej přistupić. Jako přeni předsyda wuzwoli so zapóslanc Sakskeho krajneho sejma Arnošt Bart. Hač do junija 1913 zapisa so 15 towarstwow z wjace hač 1600 sobustawami. Wjetšina na založenskej zhromadźiznje zastupjenych katolskich towarstwow njemóžeše so spočatnje za přistup rozsudzić.

Wudyrjenje Prěnjeje swětoweje wójny 1914 za šěsć lět wšo towarstwowe džěło přetorhny. W powójnskim času dominowaše Serbski narodny wuběrk ze swojimi daloko sahacymi politiskimi žadanjami (prócowanja wo awtonomiju) zjawne serbske žiwjenje. Po zwrěšćenju tutoho hibanja, na čole kotrehož tohorunja Bart steješe, so Domowina wot kónca lěta 1920 wobnowješe. 1924 bě w njej 82, 1931 85 lokalnych towarstwow a zjednoćenstwow. Zo by w statuće mjenowane nadawki spjelniła, organizowaše wona přednoški, koncerty, prózdnišne přebywanja za džěci a wudawaše džiwadłowe hry a notowy material, štož wužiwaše so předewšěm wot wjele chórow a lajskich skupinow. Wjerški serbskeho žiwjenja běchu centralne swjedženje Domowiny z kulturnymi programami a přećahami, w Delnjeje Łužicy zarjadowa Mašica Serbska drastowe swjedženje (ludowe zetkanja) a postaji ze swójskich srědkow pomniki serbskim patriotam.

Zastupowanje serbskich zajimow napřećo statnym a krajnym knježerstwam přewza 1925 založena Serbska narodna rada, w kotrejž bě tež Domowina zastupjena. Na jeje iniciatiwu bě so na kóncu Weimarskeje republiki w peticijach polěpšenje wučbneje situacije serbskich džěci žadało, štož pak wosta bjez wjetšeho wuspěcha. Wosebje wuske počahi wobstejachu k serbskemu čěložwučowanskemu zwjazkej Sokoł.

Represije po přewzaću mocy přez nacionalsocialistow 1933 (nachwilny zakaz dženika "Serbske Nowiny", zajeća, samorozpušćenje čěložwučowanskeho zwjazka a Serbskeje narodneje rady) lemjachu serbske towarstwowe žiwjenje a wotdźeržowachu wjele sobustawow wot dalšich aktiwitow. Deklaracija lojalnosće wot septembra 1933 mjez zastupnikami knježerstwa a wuzwolenymi reprezentantami serbskeje zjawnosće – mjez nimi pak žadyn zastupjer Domowiny – přinošowaše k změrowanju.

Pod předsydstwom Pawoła Neda, kotryž bu kónc 1933 za předsydu Domowiny woleny, dóndže k hižo dołho diskutowanej strukturnej reformje, kotraž předwidžeše přerjadowanje wot towarstwoweho na člonstwo jednotliwca a měješe organizaciju w nutřkownym skrućić. Wona prezentowaše so nětko jako politiska rěčnica Serbow. Wutwar džěławosće na přikład přez zapřijeće pruskeje Hornjeje Łužicy a Delnjeje Łužicy kaž tež natwar młodžinskich skupinow wyšnosť njedowěrliwje wobkedžbowaše. Přiběrachu naprawy, z kotrymiž měještej so serbska rěč wutłóčić a serbska identita potłóčować. Tole počěžowaše prócowanja towarstwow, mnohostronske kulturne žiwjenje wobchować. Tež pospyty, so přez ludowu ideologiju nacionalsocialistow legitimować – "Ty sam ničo njejsy, naš serbski cyłk je naša móc!" – wopokazachu so jako wopačny puć. Wot statneje strony wudžěłane wustawki, w kotrychž bu Domowina spočatnje jako "Zwjazk serbsce rěčacych Němcow" (Bund wendischsprechender Deutscher), pozdžišo jako "Zwjazk k hajanju domizny a serbskich wašnjow a nałožkow" (Bund zur Pflege der Heimat und des wendischen Brauchtums) definowana, wjetšina zastupjerjow towarstwow wotpokaza. To dowjedže 18. měrca 1937 k zakazej zarjadowanjow a zhromadźiznow wšěch přizamknjenych skupinow, w awgusće

1937 tež wjetšiny tamnych serbskich towarstwow. Z tym wza so Domowinje zakład jeje džělawosće, 1941 scěhowašej – jenož hišće hamtsce relewantny – oficielny zakaz a konfiskacija zamóženja.

Njeposrědnje po skónčenju Druheje swětoweje wójny, dnja 10.5.1945, bu Domowina w Chrósćicach pod tehdyšim předsydstwom dr. Jana Cyža wobnowjena a wot sowjetskeje komandantury w Budyšinje (najprjedy jónu regionalnje wobmjezowana) připóznata. Runočasnje nasta w Praze Serbska narodna rada, z kotrejež wuchadźachu mj. dr. politiske žadanja, kiž džěchu znowa hač k awtonomnym rozrisanjam abo přizamknjenju k ČSR. Wjednistwo Domowiny to w někotrych memorandumach podpěrowaše. Sowjetska wobsadniska móc pak tute předstawy wotpokaza a akceptowaše jenož kulturelnu samostatnosć. Z tym stupi narodna rada politisce do pozadka. Domowina, kotraž so sowjetskim předpodaćam podwoli, etablěrowaše so z toho časa jako zastupjerka zajimow Serbow. Jeje načolnicy witachu wuchodoněmski powójnski porjad jako socialne wuswobodženje serbskeho luda, socializm wobhladowachu jako wuměnenje za narodnu runohódnosć. Při komunalnych wólbach 1946 steješe Domowina zhromadnje z SED na jednej lisćinje. Pod wjednistwom Neda, kiž bě 1945 zaso předsydstwo přewzał, instalowaše zwjazk wot hłownohamtskich funkcionarow nawjedowany aparat, kotryž zložowaše so nimo swojeje regionalneje struktury tež na resorty (mj. dr. kultura, šula, młodžina/kubłanje, propaganda, hospodarstwo). Tradicionalne towarstwowe žiwjenje njemóžeše so w Sowjetskim wobsadniskim pasmje a w NDR dale wjesć, za to dósta Domowina wot sakskeho statneho knježerstwa 1949 status korporacije zjawneho prawa.

Wozrodženje serbskeho kulturneho žiwjenja a zawjedženje diferencowaneje wučby serbsčiny njebě spočatnje lochke. Jasny rozmach přinjese dnja 23. měrca 1948 w Sakskej schwaleny Zakoń wo zachowanju prawow serbskeje ludnosće. Wón wobsahowaše statne spěchowanje a financowanje, tak zo nastachu nimo Domowiny jako sobustawskeje organizacije wjacore serbske institucije za wobłuki kubłanje, kultura a wědomosć.

W Delnjeje Łužicy pokazowaše wjetšina Serbow za narodne prócowanja spočatnje lědma zajim abo je samo wotpokazowaše. Etniske wědomje bu tu nimale bjezwuwzaćnje přez cyrkwinske žiwjenje tworjene, wone bě pak rapidnje na substancy zhubiło. Domowinje poradzi so w powójnskim času jenož z wulkej prócu, so w Braniborskej zakorjenić. Byrnjež běchu 1946 we Wjerbnje pod nawodnistwom Měta Laški Domowinske předsydstwo za Delnju Łužicu wolili, dósta organizacija hakle 1949 dowolnosć w kraju skutkować. Wotpowědne postajenje bu hakle 1950 ratifikowane. Po tym so tež tu přenje Domowinske skupiny založichu. Wobstachu pak dale předsudki napřećo jako reglementěrowanje a njewobkedźbowanje specifiskich swojoraznosćow začuwanemu nawodej z Hornjeje Łužicy.

Po 1950 bě Domowina – čemuž polěkowaše nowa struktura organizacije – do funkcionarskeho aparata na jednej stronje a do Domowinskih skupinow na druzej stronje dźělena. W nawjedowanskich gremijach (sekretariat, zwjazkowe předsydstwo) mějachu w přiběracej měrje stronje SED swěrne sobustawojo přewahu, kotřiž Domowinu po přikładže masowych organizacijow NDR přetworichu. Woni wobhladowachu jako swój nadawk, politiku strony a stata pola serbskeje ludnosće přesadzić, tak při wabjenskich kampanjach za kolektiwizaciju ratarstwa abo při intenziwowanju brunicewego hórnistwa. Srjedź 1950-tych lět so směrowe wojowanja před pozadkom towaršnostnych změnow přiwótřichu. Wjacore razy zjawnje wuprajena starosć wo daletraću serbskeho luda so 1955 na III. Zwjazkowym kongresu Domowiny wot funkcionarow SED a Domowiny jako nacionalizm difamowaše. Pod heslom “dokónčenja socialistiskeho natwara” buštej wot 1958 wot rozsudnych kruhow SED zdźerženje a hajeje serbskeje řeče tendencielnje wothódnocenej a jako z principami marxizma njezjednoćomnej wudawanej. Po internych diskusijach Domowinsky funkcionarojo na tutu liniju zawynychu, čehoždla wulka ličba sobustawow z Domowiny wustupi. Ewangelscy a katolscy serbscy fararjo, kiž běchu dotal wulki podžěl na skutkowanju Domowinskih skupinow měli, nětko wotewrjenje přećiwo njej wustupowachu. Njehladajo na to wobchowachu Domowinske skupiny swoju poměrnú samostatnosć, kotraž bazowaše na zamołwitosći jednotliwca za pochad a řeč.

Jako reakciju na woteběranje sobustawow a wuznama prócowaše so tehdyši 1. zwjazkowy sekretar Bjarnat Nowak wo to, Domowinu jako ryzy kulturnu organizaciju wusměřić, čemuž SED zadžěwa. Do tutoho zwiska sluša tež zawjedženje wučby serbsčiny na swobodnej bazy přez tak mjenowane 7. wuwjedženske postajenje 1964, kotrež dowjedže k sylnemu spadej šulerskich ličbow w tutym předmjeće. Byrnjež so wjele Serbow a tež někotři Domowinsky funkcionarojo spjećowali, njemóžeše so postajenju zadžěwać. Hakle w 70-tych lětach so poněčim poradzi, negatiwne scěhi wurunać.

Wot 1969 mjenowaše so Domowina oficialnje “socialistiska narodna organizacija Serbow w NDR”. Wjele zarjadowanjow w Domowinskih skupinach wotblyšćowaše uniformne towaršnostne žiwjenje w kraju, přetož wone běchu centralnje postajene, dźěl formelneho wubědžowanja abo ryzy ideologiskeho razu. Jako politiske wjerški wotměwachu so zwjazkowe kongresy Domowiny (1951 – 1990 dwanaće kongresow, wot 1977 stajnje w Choćebuzu/Chóšebuzu). Na kulturnej runinje zawjedže so tradicija serbskich ludowych zetkanjow, kotrež swjećachu so wot 1966 jako wjacednjowske festiwale serbskeje kultury (wokrjesne festiwale a sydrom centralnych festiwalow).

Hakle jako njeběchu boje nastupajo politisko-ideologiske konflikty hižo wjace tak sylne, móžeše so přez zesyljeny kulturny angažement negatiwne wuwice člonstwa zadžeržec, a hač do 1989 ličba člonow samo zaso stupaše. Přiběracy dźěl aktiwitow wěnowaše so nětko hajeju řeče, kultury a tradicijow. Njehladajo na wulkomyslné prawniske postajenja a

institucionelne spěchowanje pobrachowachu pak skutkowne iniciatiwy, zo by so pokročowacej asimilaciji zadžěwało. 1988 poskići wjednistwo Domowiny serbskim zastupjerjam katolskeje a ewangelskeje cyrkwje “narodny dialog”, zo by k zachowanju serbskich zajimow wažnych partnerow zapřijało.

Za čas politiskeho přewróta 1989/90 wosta Domowina najprjedy jónu bjez koncepta a personelnych změnow, dóndže k žołnje wustupow a k rozpušćenju wjesnych skupinow. Hibanje na dobro programatiskeho wobnowjenja ležeše wot nowembra 1989 w rukach Serbskeje narodneje zhromadźizny. Hladajo na jeje hač do 1912 wróco sahacu tradiciju pleděrowaše tež tehdyša opozicija za dalewobstaće Domowiny jako politisce a swětonahladnje njewotwisnu, demokratisku organizaciju, kotraž serbske towarstwa hromadže dźerži.

Pod tutej premisu konstituowaše so Domowina 1991 z nowymi wustawkami jako zapisane towarstwo, kotrež zasadźuje so za zdźerženje a wuwicé, spěchowanje a rozšěrjenje rěče, kultury a tradicijow serbskeho luda. Čłon Domowiny móža być wosoby kaž tež towarstwa. W praksy so třěšny zwjazk wot statnych instancow připóznawa jako zastupnica zajimow Serbow. Najwyši gremij Domowiny je kóždy dwě lěće zwołana hłowna zhromadźizna, wo běžnym dźěle rozsudža zwjazkowe předsydstwo, kotrež so wot prezidija nawjeduje. Za zwoprawdženje wobzamknjenjow a podpěru towarstwow staj jednaćelej w Budyšinje a Choćebuzu zamołwitaj. Domowina je rozrjadowana do župow, kotrež maja samsne jednanske runiny (hłowna zhromadźizna, předsydstwo) kaž zwjazk. Prěnje župy (Budyšin, Kamjenc, Wojerecy a Delnja Łužica) su so 1921 wutworili. W NDR wotpowědowachu wone wokrjesnym rozrjadowanjam: Budyšin (sčasami eksistowaše samostatny zwjazk města Budyšina), Kamjenc, Běła Woda/Niska, Wojerecy; w Delnjeje Łužicy: Choćebuz, Grodk, Gubin/Baršć, Kalawa/Lubin; wyši šulerjo a studenća tworjachu wysokošulski zwjazk “Jan Skala”. Džensa mamy pjeć regionalnych zwjazkow: “Jan Arnošt Smoler” Budyšin, “Michał Hórnik” Kamjenc (sydło Chrósćicy), “Handrij Zejler” Wojerecy, “Jakub Lorenc-Zalěski” (sydło Slepo), Delnja Łužica (sydło Choćebuz). Rjad specifiskich zwjazkow nadregionalnje dźěła. Po wobzamknjenju hłowneje zhromadźizny je so 2001 Rěčny centrum WITAJ jako samostatny wotrjad Domowinje přizamknył. Jeho nadawk je, intensiwne sposrědkowanje serbskeje rěče w pěstowarni a šuli z projektami a wučbnymi srědkami podpěrać.

Předsydstwo Domowiny bě hač do 1951 a je wot 1991 čestnohamtske; wot 1952 do 1991 so wone hłownohamtsce wukonješe, wot 1973 do 1990 wot 1. sekretara zwjazkoweho předsydstwa. Předsydzja: 1913 Arnošt Bart, 1927 Jakub Šewčik, 1930 Jan Křižan, 1933 Pawoł Nedo, 1951 Kurt Krjeńc, 1973 Jurij Grós, 1990 Bjarnat Cyž, 1991 Jan Pawoł Nagel, 1993 Jakub Brankač, 2000 Jan Nuk, 2011 Dawid Statnik.

Lit.: R. Thiemann: Hoyerswerda, 13. Oktober 1912, Gründung der Domowina, Bautzen 1987; F. Rajš: Stawizny Domowiny w słowje a wobrazu, Budyšin 1987; S. Musiat: Sorbische/Wendische Vereine 1716–1937, Budyšin 2001; E. Pech: Die Sorbenpolitik der DDR 1949–1970. Anspruch und Wirklichkeit, Bautzen 1999; L. Elle: Die Domowina in der DDR, Bautzen 2010; L. Elle: Die Auslandsbeziehungen der Domowina in der DDR-Zeit. Lětopis, wosebity zešiwk, Budyšin 2015.

Žórło: Sorbisches Kulturlexikon, 1. nakł. 2014, Ludowe nakładnistwo Domowina Budyšin, str. 102 sć.sć.